

En stilfærdig civilisationskritik

Digtning. Er tænkning en form for digtning, og kan man tale om en væremåde i digtningen? To aktuelle bøger tager spørgsmålet op: Martin Heideggers efterkrigsforelæsning *Hvorfor digtere?*, der nylig er udkommet på dansk, og Peter Holm Jensens *The Moment*.

ALEXANDER CÄRNERA
Forfatter og skribent.

Hvorfor digtere i trange tider? Spørgsmålet indleder Martin Heideggers forelæsning fra 1946, holdt i anledning af 20-årsdagen for Rainer Maria Rilkes død og skrevet i skyggen af anden verdenskrig. «Midt i verdensnattens øde, må nogen vove at se ud i afgrunden og erfare det vi endnu ikke har sprog for. Det er det digterne gør [...] Poesien frigør sproget fra den dagligdags instrumentelle brug, så det kan tale om, hvordan det værende er, lyder bagside-teksten til den nye danske oversættelse af Heideggers forelæsning. At tidernes er trange, er de fleste enige om. Vi står i problemer til halsen på mange områder med vores ødelæggelse af naturen, vores kriserammede institutioner, tab af mening i arbejdsliv og politik, vores grænseløse forbrug, vores svækkede fremtidsforestillinger. Men for Heidegger er tiderne trange først og fremmest «fordi de dødelige dårligt nok længere kender og magter deres egen dødelighed».

Vores tendens til at besidde, beherske og gøre alt omkring os til genstande som vi kan styre og have magt over, falder tilbage på vores manglende evne og mod til det Heidegger kalder at vove væren». At vove os derhen, som han siger, «hvor al grund slipper op, i afgrunden». Det er her når vi bevæger os hen over afgrun-

den at vi kan også i forbindelse med denne vovens. Det er i det ubegrundede, i det dæmrende, i den bevægelse som sætter noget i gang, der bringer os i et andet og mere åbent forhold til naturen, dyrene og tingene. Det som kan ændre hele vores perspektiv, vores horisont. Ikke den faste grund. Tankningens udfordring er derfor at besidde sig på det, hvormed dens første erfaring bliver til. Og særlig digteren må i «en sådan verdenstid [...] gøre selve det at være digter til et digterisk spørgsmål». Med denne indstilling og praksis, er digteren den der, følger Heidegger, kan gribe ud efter og samle det vi ved naturen og tingene endnu ikke har tænkt, erfaret og set.

SE MED NYE ØJNE

Engang var Martin Heidegger en vigtig stemme i kulturen og universitetsverdenen. Den tid er forbi. Kunstnere, forfattere og akademikere læser ham knapt nok. Han er ikke længere pensum, hvis han nogensinde rigtig har været det. Der klæber sig noget almodisch, nationaldyrkende, noget teknologifjendsk og tilsyneladende tilbageskuende hos denne besynderlige tænker der er blevet kaldt én af de tyvende århundredes største filosoffer. Og ikke mindst har hans nazistiske fortid og manglende undskyldning herfor, efterhånden resulteret i en

tilnærmet total eksklusion. De sider af Heideggers forfatterkab der lægger op til en værenstologi, der placerer historien og det tyske folks skæbne på samme akse, er man selsagt nødt til at tage afstand fra. Men der findes også andre måder at læse ham på, som blandt andet samtidige filosoffer som Jean-Luc Nancy og Giorgio Agamben har vist i deres forfatterkabs.

Kunstnere, forfatter og akademikere læser ham knapt nok.

Heideggers sene forelæsning *Hvorfor digtere?* og den danske forfatter Peter Holm Jensens nye bog *The Moment* (skrevet på engelsk), kan imidlertid vise at man undervurderer nogle sider af Heidegger der drejer sig om sprog, tænkning og digtning. Hvad vil tænkning sige? Hvad er forholdet mellem tænkning og erfaring? Og er digtning selv en form for tænkning der kan ændre vores syn på tingene?

Men der er også nok noget i Heideggers facon og tilgang der gør ham utidsvarende, en insisteren på at dvæle ved tingene, ikke tage noget for givet, men stille de

grundlæggende spørgsmål på ny. Vor tid jægter svar fremfor spørgsmål, mening frem for tænkning, kommunikation frem for sprog. Vi har aldrig haft så meget adgang til billeder, tegn, information og sprog, og alligevel har vi en oplevelse af at virkeligheden forbliver abstrakt, fjern og uforståelig, i lighed med naturen og klimakrisen. Vi har vænnet os til at verden og virkeligheden er noget vi selv konstruerer, samtidig med at vi har mistet den fornødne distance til det vi selv konstruerer og dermed en fornyet nærhed. Vi har svært ved at se tingene med nye øjne, se det fremmede i det velkendte.

TILBAGE TIL SANSNINGEN OG TINGENE

Resultatet er at vores konstruktioner og virkelhedsbilleder stivner for åbne af os. Heller ikke det ser vi fordi vi har lært at det er os, der gennem vores iagttagelser giver tingene mening og betydning. At det er os der kaster vores lys på tingene. Vi mangler evnen til at se at også verden tænker, om ikke uafhængigt af den enkelte, så over og igennem det enkelte menneskesind, at der faktisk findes en tænkning mellem alle ting og på et mere intimt plan, en sansningens fortryllelse der er med til at forbinde os med ting, objekter og natur, med til at give os en

I den fiktive dagbog *The Moment* kombinerer Peter Holm Jensen beskrivelser af hverdagsliv og vandringer i marsklandet omkring Norfolk i det østlige England, et liv i økonomisk og arbejdsmæssig prekaritet og udsathed, med tanker om forholdet mellem skrivning og liv. Her fra Thornham Harbour. FOTO: FLICKR

oplevelse af hvad det egentlig vil sige at være levende.

Og det er måske her den sene Heideggers skriverier har noget at byde ind med. For her er det som om han giver sansningen, naturen og åbenheden for rummet primat fremfor historiciteten, tidsligheden og angsten der er i fokus i det tidlige hovedværk *Væren og tid* (1927). I centrum for denne åbenhed for sansningen og universet står sproget. Men for Heidegger er sprogets væsen egentlig ikke selv noget sprogligt, hverken sproglig filosofi eller lingvistisk, men et svar på spørgsmålet: *Hvad er det, der taler i sproget?* For ham er det væren, men hvad er væren? En grundstemning ved virkeligheden? En erfaring af forbundethed med tingene og det levende? Eller, et lys ved tingene som vi kun kan nærme os? At vi som tænkende mennesker altid er undervejs mod virkeligheden. Måske. Under alle omstændigheder, der er noget på færde som vi måske har mere brug for end vi tror, men som ikke kan rummes i hurtige svar, kommunikation og mening, men måske i højere grad indlæses gennem digtning, tænkning og erfaring.

ORDET

I *Humanismebrevet* som han skrev efter krigen, skriver Heidegger at «der gives

en tænkning, som er strengere end den begrebslig». Ordet har i modsætning til begrebet en forståelse knyttet til sansningen og det kropslige. Vi taler om «indtrykket» som noget der bevæger os, som tydeliggør noget, ordet der siger en tone som fortællingen bærende stemning og virkeligheden, eller, ordet som den anfægtelse der sætter noget i gang, og endelig, med ordet tyder vi tingene gennem en umiddelbar kontakt. Ordene selv er godt brugte, faktisk er sproget som et nedslidt digt, noget vi har glemt, siger Heidegger

Faktisk er sproget som et nedslidt digt, noget vi har glemt, siger Heidegger et sted.

et sted. Vi skal altså vende tilbage til ordene, til hverdags sproget. Det er når vi gør dette, at vi begynder at tænke.

Vi tænker i og gennem ord. At tænke er forsøg, og dette forsøg er altid et sprogligt forsøg. At tænke er derfor en uafsluttet bevægelse. Når vi finder det rigtige (eller bedste) ord udtrykker det en bevægelse i tænkningen. Det sande

er ikke først sandt i kraft af begrebet, men viser sig snarere som sandt forud for det sproglige udtryk. Det, som indfanges, samles, tydes, fattes. Det sande er på en måde det virkende og evigt bevægende ved virkeligheden. Den der tænker, går tilbage for at gå frem. For at betænke det allerede overleverede, må man genformulere det.

AFLÆRING

Man må opspore den bevægelse der har ledt frem til begrebet. Så når Heidegger lidt frækt i én af sine senere forelæsninger, *Hvad vil tænkning sige?*, næsten som en tidsdiagnose siger, at vi endnu ikke tænker, er det ikke først og fremmest tidens dominerende positivisme han har i tankerne, men også de specialiserede fagvidenskaber og filosofien selv. Også disse er nemlig, ifølge Heidegger, blevet fanget ind af idernes synlige repræsentationer og har gjort alt til kendsgerninger, genstande og beviser, mens tænkningen går ud på at spørge til hvad de respektive genstandsområder i bund og grund er. Eller som han selv siger: «Vi af i dag i særdeleshed kan kun lære, såfremt vi steds samtidig aflærer.»

Måske er dette Heideggers største bidrag. At vi ikke længere lære noget nyt når vores eksisterende sprogbrug er i kon-

stant fare for at stivne. For da ser vi ikke i hvor høj grad vi behandler sproget som spejl, som labels, som repræsentationer, vi tager det bare for givet, som noget vi taler igennem. Sproget er endt som ren kommunikation, en transportvej af mening, ikke længere et sted hvor der tænkes. Tænkning begynder med aflæring, fordi vi vender tilbage til sprogbogen. Men ikke kun sproget, aflæring bringer os også i kontakt med de anfægtelser hvormed tænkningen begynder, og dermed det som satte erfaringen i gang.

Tænkningen skal i sig selv bringes til at genopdage sin egen karakter af erfaring, det vil sige erfaringen som den er, mens den står på – altså, det som skjules i megen metode og objektive bestræbelser. Også akademikeren og den intellektuelle skal igen kunne få øje på sin egen dumhed. I virkeligheden er det allerfærgeste og sværeste, at give afkald på begrundelsen, på ens egen sikre position. Det er her digtningen kan vise sin styrke, for det begyndelsesmæssige ved digtningen er «ikke at blive stående ved en grund, men at gå tilbage over afgrunden», skriver Heidegger i *Hvorfor digtere?* Hvad erfaringen gør med vores refleksion over egen praksis, os selv og vores indtryk, vores dumhed og verdens ufattelighed, er hvad der optager digteren. .../

/...

SKRIVNING SOM ÅNDELIG ØVELSE

Den danske forfatter Peter Holm Jensen har i tyve år boet og arbejdet som oversætter i Norfolk i det østlige England i bogen *The Moment* (kommer på dansk næste år), som er en fiktiv dagbog, kombinerer han beskrivelser af hverdagsliv og vandring i marsklandet omkring Norfolk, et liv i økonomisk og arbejdsmæssig prekæritet og usdsathed, med tanker om forholdet mellem skrivning og liv. På en lavmælt måde går bogen i dialog med den sene Heidegger, Rilke, Søren Kirkegaard og Franz Kafka om skrivning som et helende virke. Men den er også en stillfærdig civilisationskritik af en verden, der er ved at falde fra hinanden, som bevæger sig over en afgrund. Gennem et fintmærket sprog der «vover væren», har man som læser en oplevelse af at stå overfor en verden der vægner, dæmper, og digteren som den der bevæger sig over en afgrund og derved igen får øje på det forunderlige lys og mørke ved naturen, dyrene og tingene.

Litteratur er hos Jensen en digterende tankegang der må besinde sig på (af)lære sig selv som erfaring for igen at kunne se den verden den selv er en del af. Hvad der her træder frem, er en form for livs-etik, en slags (øko)litteratur uden naturen som forherligende forbillende, men selve væremåden som det egentlige omdrejningspunkt. I en tid hvor mange forfattere skriver autofiktion, bekendelseslitteratur eller facebooknotater, gør Jensen bevidst brug af dagbogen som en selvteknologi. Som i den græsk-romerske etik viser han, at for jeg kan forholde mig til andre, må jeg iagttage og forholde mig til mig selv, betragte mig selv, simpelt hen tage magten over mine egne handlinger og mit eget liv – måske for ikke at blive skår.

Om sin egen skrivepraksis siger Jensen: «Ord flyder gennem dig i en uopørlig strøm, hvad enten du bryder dig om det eller ej, det er sandt. Forsøg at finde dig selv i ordene: stands strømmen for en stund, på samme måde som når du prøver at få øje på dig selv i en menneskenævnede der bevæger sig i flere retninger og siger flere forskellige ting. Start sådan, på den måde.» Dagbogen bliver et værktøj som forfatteren bruger til

at ændre sig selv med for at skabe et nyt forhold til verden, viden og historien.

Jensen pendulerer mellem kapitalens omsiggribende afsubjektivisering der fjerner os fra det egne liv til en form for heing gennem arbejdet med skriften. Hans fiktive dagbog er en opvisning i skrivning som det den franske idéhistoriker Pierre Hadot har kaldt «åndelige øvelser» (centrerede omkring selvdudforskning, opmærksomhed, læsning, skrivning og livets korthed). Der er med Hadots ord tale om en «konkret attitude og livsholdning, der involverer den hele eksistens [...] en omdannelse som vender op og ned på vores liv, som forandrer den person der gennemlever det».² Jensens bog er da også blevet til fra det stædte han kaldet total obscurity, hvor skrivningen er et sted for igen at finde en tro på denne verden.

DET FREMMEDE OG DET ALLERNÆRMESTE

De fleste mennesker står op, spiser, går på arbejde, diskuterer problemer der er så små, at de er ligegyldige. Hovedpersonen i Jensens fiktive dagbog har valgt at stoppe op. Som om han vil bremse verden, der er gået af sine hængsler, for igen at øve sig på at se. Dagbogen begynder om foråret hvor ting blomstrer og dyrene neklommer. Kattene får killinger, naboen ligger for døden, lyset skifter. Ting dør og andet vækkes til live. Alt er i bevægelse, noget forsvinder, også skriveprocessen er mærket af noget der undrager sig.

For hver dag der går, for hver ny sætning, bliver man bragt tættere på noget. På hvad?

Jensens mistro til skriften, gør ham i særlig grad opmærksom på dette overvældende tilstedevær af altings kommen og gåden. En ledetråd er Heideggers ord: «I alt det velkendte, står noget værdigt for tanken endnu på lur.» Om dette siger Jensen: «Men holder de velkendte steder ikke på sine egne hemmeligheder? Måske kun vores utalmodighed skjuler dem. Hvis

vi besad dyrenes udholdenhed, ville vi måske være bedre i stand til at acceptere det alt for velkendte og bare vente, den ene dag lige så ordinar som den anden, indtil dagen, viser sig, overgiver sig.»

Også et andet sted citerer han Heidegger: «Når vi går gennem skovene, går vi altid allerede gennem ordet skovene», og kommenterer: «Både skovene og ordet var der for os, men det er det at gå gennem dem der bringer dem sammen. I en vis forstand er det, det, at sige ordet der samler tingene. Samler dem og livet. Vi kan ikke tilvejebringe væren, men vi kan hjælpe med at bringe den for dagen.» Det gælder mødet med dyrene og stedene. Når Jensen beskriver dyrene, sætter han ord på den enorme kloft der er opstået i dag mellem menneskene og dyrene. Dyrene er i dag kæledyr, underholdning og ressourcer. Der er ikke længere en skjult samtale mellem dem og os, det som engang havde betydning for opholdssteder og navigation: «Krager og ravnne har beskeder fra guder eller havde hellige bånd til solen. De var bærere af mening i verden.»

Når han fortæller om marsklandet omkring Norfolk og hvordan det i øvrigt resonnerer med sider af den tyske vestkyst, beskriver han hvor vanskeligt det er at få øje på landet og bevægelserne i naturen. Overalt beskriver han den vanskelighed der er forbundet med at erfare de konkrete ting, hvordan de har ændret sig, fjernet sig, blevet til noget andet, forskellig fra sig selv. I det allernærmeste: skriften, arbejdet, publen, parforholdet, livet på gaden, naturen, landbruget, marsklandet og dyrene, har man som læser en oplevelse af at bevæge sig over en stille, men sitrende afgrund. Alt kan lige så godt kollapse, som vise en ny side af sig selv.

SAMLE DET SPREDTE

Men Jensen, der ligesom mange andre millennium-forfattere er vokset op med stigende usikkerhed, prekaritet, klimakrise og boomer-generationens imøgelige fremtid, og som har fortælt om sig til Franz Kafka, Samuel Beckett, Mark Fischer og andre illusionløse forfattere, ser nu i den sene Heidegger en skrift og en tilgang der vender nihilismen ryggen og den mørke resignation der spores mange steder, også i kunstneriske og intellektuelle miljøer. Man kommer for nemt til sin kritik, til den negerende position. Det går op for ham, at det vanskelige faktisk er at kunne bekræfte, at berede vejen for det der holder én åben for et andet lys, at kritisere og skabe i én og samme bevægelse, besinde sig på sit eget sprog, ord, billeder, erfaringer, og vove at stille de helt grundlæggende spørgsmål igen. Ikke at blive stående ved en grund, men gå tilbage over afgrunden, som Heidegger skriver.

Alt kan lige så godt kollapse, som vise en ny side af sig selv.

Særlig arbejdet med skrivningen og at insistere på det konkrete (dagens begyndelse og slutning, gøremål, det som bremser, det som bevæger) giver Jensen styrke til at fortsætte uden at søge en fast begrundelse eller ideologi. Som han skriver: «Jeg søger efter de ord, der bringer livet tættere på.» Han nærer en mistro til det at skrive. Konstant tager han tilhøj, må stoppe. Prøve igen. For hver dag der går, for hver ny sætning, bliver man bragt tættere på noget. På hvad? Et lys, et dagry, tingene? Jensen skriver:

«Vi cykler op til den nordlige kyst, læser vores cykler til et træ, går gennem skoven på en sandet sti. [...] Vi småluder uden at hæfte os særlig ved omgivelserne, kommer ud af skoven og befinder os pludselig på et sted med udsyn til begge sider: på den ene side havet og himlen, et kanvas der blåner, hvidt og gråt; på den anden side en græsbevokset mark der strækker sig langt ind i landet. Det er øjeblikke som disse, jeg gerne vil skrive om. De stunder hvor du stopper op

på din vej, og som får dig til at se hvor du er med nye øjne. Ligesom når man arbejder på en opgave der virker umulig at løse og lige der ud af det blå kommer svaret: det var der hele tiden, hvorfor kunne du ikke se det? Eller når en særlig situation får dig til at reagere på en måde så du står ansigt til ansigt med dig selv, og det er som om fortiden åbner sig: så det er derfor jeg altid har opført mig på denne måde, nu forstår jeg.»

Det der vender tilbage for Jensen, er ikke bare tingene. Samler dem og livet, en livs-etik, en måde at være i verden på der gennem erindringsbeskrivelse samler tingene, gør stoffet til sit eget. Ved at beskrive sin egen kamp og anfægtelse viser Jensen at det egne liv er der hvor tankningen finder hjem i det ubegrundede, der samler det spredte. Man ser tabet, hvad der er gået galt, og dermed det som er fælles, den fælles afgrund. At al begyndelse selv er en bevægelse.

ET MÆRKEKLIGT HÅB

Digtningen nærmer sig sin oprindelse i erfaringen med væren, det, som den kun kan krede om. Den finder hjem samtidig med at den bevæger sig. «Hvor bevæger vi os hen? Altid hjemad», sagde den tyske digter Novalis. «Hjemkomsten er tilbageværelsen ind i nærheden af oprindelsen», skrev hans landsmand Holderlin. Men hvad er «oprindelse»? Hvad er «hjem»? Har det at gøre med et sted eller med tiden?

Selvom Jensen er optaget af øjeblikket, nærværet, tidens fylde, så er det stedet, eller, bevægelsen ind i stedet, det afventende møde med dyrene, det foruroligende møde med kapitalens udpining af marsklandet, som er drivkraften. Han beskriver ikke bare omgivelserne som genstande, men som en ditrende afgrund der er vores liv og som vi kan vækkes fra. Han citerer Heidegger, hvor denne skriver at «oprindelsen altid kommer os i møde fra fremtiden». Og for Jensen kan dette måske forstås sådan «at tiden fremfor at bevæge sig i en lige linje fra fortiden mod fremtiden [...] beskriver en form for cirkel mellem fortid og fremtid som kan bringe os tilbage til nærværet øjeblik hvis vi anstrænger os nok. Jeg laver planer, foregriber min fremtid, og det som kommer tilbage til mig fra fremtiden, er hele min fortid, som kræver at jeg accepterer den som min egen.»

I sin søgen efter en fortid finder han et «mærkeligt håb», som noget der kommer ham i møde udenfor skriften, men som tydeliggøres med denne. Det sker mens han bevæger sig omkring på en kirkegård og læser sig ind i en tom og henfalden kirke, hvor han sidder helt stille og oplever lyset der kommer ind gennem den maale mosaikrude, det både overvælder og trækker sig tilbage. Han ved ikke hvad det er. Men måske har det at gøre med det han senere beskriver som mødet med «det upersonlige lys», noget der afslører sig for ham, men som ikke synes at tilhøre ham, men måske er hans skygge?

Men det har også noget at gøre med skrivningens kamp, hans mistro til skrivningen, at nå frem, igen at nærme sig et lys. Jensen finder en mulig forklaring i Kafkas aforismer, der taler om «det uudslættelige i os»: «Teoretisk findes der en mulighed for fuldkommen lykke: At tro på det uudslættelige inde i sig og ikke stræbe efter det.»³ Du skal ikke forfølge det, som et mål, men nære tiltro til det uden at lade sig styre af det, snarere bevæge dig tværløende og ydmygt gennem livet, som Kafka skriver: «Mennesket kan ikke leve uden en bestandig tiltro til noget uudslætteligt i sig, selv om både det uudslættelige og tiltroen for stedske kan være skjult for det.»

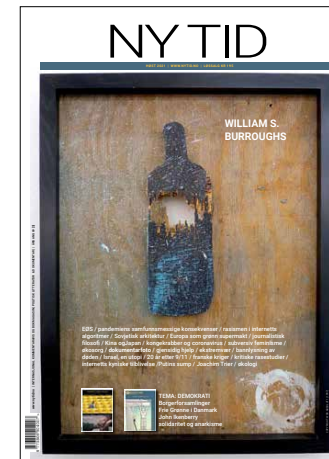
© NORDISK LIT

Martin Heidegger, *Hvorfor digtning?*, overs. Kasper Nefer Olsen, Forlaget Heidegger, København, 2021.
Peter Holm Jensen, *The Moment*, Splice, UK, 2021.

1 Martin Heidegger, *Hvorfor digtning?*, overs. Christian Rud Skovgaard, Kim, Århus, 2012.
2 Pierre Hadot, *Philosophy as a way of life*, Wiley-Blackwell, Hoboken (New Jersey), 2005.
3 Franz Kafka, *Aforismer: Og andre eftertøftede skrifter*, overs. Life Hansen, Reskille bogcafé, Reskille, 1991.

«Jeg har stor glede av NY TID. Det er ikke mange kritiske stemmer der ute for tiden, iallfall ikke på en så grunnleggende måte.»

Thomas Hylland Eriksen
(abonnent)

Norges eneste kommentaravis med rundt **40 anmeldelser av politisk, økologisk og mer filosofisk litteratur** – i hver 100 siders fyldige kvartalsutgave (inkludert bilag).

NY TID kan hvert kvartal være ditt boksupplement til Le Monde diplomatique. Så hva med en kikk på www.nytid.no/litteratur – eller mine nyhetsbrev på news.nytid.no?

Truls Lie
redaktør

Den tyske filosofen Martin Heidegger [1889–1976] i 1959. FOTO: NTB.